

UDC: 811.511.141+821.511.141

YU ISSN 0354-9690

DOI: 10.19090/tm.2021.2.

TANULMÁNYOK

ÚJVIDÉKI EGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
HUNGAROLÓGIA TANSZAK
MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK

Újvidék
2021 ■ 2

FARKAS Tamás

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
Budapest, Magyarország
farkas.tamas@btk.elte.hu

MAGYARNYELV-TANÁRI SEGÉDKÖNYVEK A HUNGAROLÓGIA OKTATÁSÁNAK SZOLGÁLATÁBAN

**Priručnici za nastavnike u službi učenja mađarskog
kao stranog jezika**

**Companion to Teaching Hungarian as a Foreign Language:
Textbooks on Hungarian Studies**

*Magyarnyelv-tanári segédkönyvek. 2019–2021.
Sorozatszerk. Nádor Orsolya.*

Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó

A magyar nyelv, illetve a vele kapcsolatos ismeretek elsajátításának többféle kerete, útja, programja lehetséges. A magyar nyelvet tanulók egy része idegen nyelvként találkozik vele, mások környezetnyelvként vagy származásnyelvként tanulják. A magyar nyelv tanítása önálló szakma, ugyanakkor külön felkészültséget és szemléletmódot igényel azoktól, akik az imént említett, egymástól is több tekintetben különböző csoportok számára oktatják azt. Ennek a tevékenységnek a segítségét célozza az a könyvsorozat, melyet 2018-tól elektronikus formában, majd 2019-től újabb kiadásban, a Károli Könyvek jegyzet alsorozatában immár nyomtatásban bocsátott közre a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó.¹

¹ Az elektronikus kiadások elérhetősége: <https://btk.kre.hu/nyelveszet/index.php/hungarologiai>

A sorozat egy, a magyarországi egyetem és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola együttműködésében megvalósuló magyar mint idegen nyelv szakos tanártoábbképzési programhoz kapcsolódik, annak a tapasztalatai alapján, illetve a támogatására született meg. Egyes kötetei egy-egy fontos részterület, témakör alapismereteit foglalják össze e szakterület számára, illetve módszertani megközelítéssel, útmutatásokkal szolgálják együttes céljukat. A sorozat meghatározó jellemzője a gyakorlatiasság, tartalmi és formai szempontból egyaránt. A kötetek változó, de mértéktartó terjedelme, A/5-ös formátuma, jól áttekinthető tartalmi struktúrája, a tematikai fókuszáltság, az elméletibb tematikájú köteteket is kísérő kérdés-, illetve feladatsorok mind ennek az – egyaránt szimpatikus és indokolt – praktikusságnak a megnyilvánulásai. A sorozat egyes darabjainak élén egyaránt rövid, a kötet tartalmát, irányultságát illetően eligazító Bevezetés áll, míg a kötetek további felépítése bizonyos mértékig változó, az adott munka témájának, jellegének megfelelően (például a felhasznált irodalom feltüntetésének vagy a kapcsolódó feladatok közreadásának – ti. szövegközben, fejezetenként vagy a kötet végén – módjában) is.

A sorozatszerkesztés első fázisában hét, második fázisában újabb hét kötet készült el, s ezeket azóta újabb darabok követték. A sorozatot az alábbiakban a nyomtatásban is megjelent kiadások – aktuális állása – alapján, egyfajta tematikus logikát követve igyekszem bemutatni.

A könyvsorozat első, célját és tartalmát tekintve alapozó jellegű kötete a sorozatot szerkesztő Nádor Orsolya *Tanított (anya)nyelvünk* című munkája (kilencven lap), melynek előszava egyúttal a sorozat háttérét, koncepcióját ismerteti meg az olvasóval. A kötet elsőként a magyar nyelv „oktatástipológiai térképének” vázlatát adja. A többségben, kisebbségben vagy szórványban, illetve anyanyelvként, származásnyelvként, idegen nyelvként vagy környezetnyelvként való oktatásának típusait különíti el, árnyalva és pontosítva ezzel az általában csak „a magyar mint idegen nyelv” (rövidítve: MID) néven emlegetett szakterület tartalmáról meglévő képet. Ezt követően tekinti át e terület történeti és jelenkori, illetőleg hagyományos és újabb színtereit, intézményeit. Még itt, az alapismeretek körében kapunk egy vázlatos képet a magyar nyelv-oktatás főbb módszereiről (teljes joggal, ha a téma a sorozat keretében később bővebb kifejtést is kap). A sorozatindító mű a szakterülettel szorosan összekapcsolódó hungarológia fogalmára, történetének és jelenének intézményrendszerére való kitekintéssel zárul.

Tekintve, hogy egy nyelv oktatásának, illetve elsajátításának jellemzően fontos összetevőjét képezi a grammatika, a szorosabb értelemben vett nyelvtan

megismerése, a sorozatban több ilyen tartalmú, egymástól eltérő jellegű kötetet is találunk. Közülük Balogh Judit munkájának, a *Leíró grammatikai ismeretek: Magyar mint idegen nyelv szakos hallgatók részére* című kötetnek a célja a közoktatásból is ismerős hagyományos jellegű grammatikai alapismeretek módszeres bemutatása. A kötet fő fejezeteit így a szóról és a szóelemekről, a szófajokról, a szóalkotásmódokról, a szószerkezetekről és a mondatokról szóló vázlatos összefoglalók alkotják. Az egyes fejezetek jól áttekinthetően, megfelelő példákkal együtt adják közre, illetve erősíthetik meg az alapvető nyelvrendszer-tani ismereteket. A fejezetekhez társuló feladatoknak (jellegüknek megfelelően, de a kiadványsorozat legtöbb darabjától eltérően) a megoldásait is megtaláljuk a kötet legvégén, így is segítve az anyag önálló feldolgozását.

E grammatikai összefoglalóhoz képest Hegedűs Rita kötete, az *Élő magyar grammatika: A nyelvhasználat rendszerének rövid áttekintése* más megközelítésmóddal született. Hangsúlyozottan funkcionális szemléletű, a nyelvhasználat dinamikus rendszerére összpontosító feldolgozás, mert szerzőjének álláspontja, illetve tapasztalata szerint a MID-oktatás csak a formai alapú kategorizálás jelentette korlátokon túllépve lehet eredményes. A kötet a magyar mint idegen nyelv oktatásának speciális szempontjaira – az előző, általánosabb jellegű összefoglalóval szemben – kiemelt figyelmet fordít, s e terület jellemző problémakörei köré szervezi mondanivalóját. Bevezetésképpen a funkcionális szemléletmód nyelvtudomány-történeti áttekintésével, valamint a magyar nyelv néhány sajátosságának „madártávlatból” való bemutatásával szolgál az olvasónak. A további fejezetek a szavak, a szófajok és beszédrészek, a magyar esetrendszer, az igenemek, a modalitás, az egyeztetés különös figyelmet érdemlő kérdéseit, valamint a mondatrészek, a mondatok egyes problémáit tárgyalják; ezúttal is számos táblázat és ábra felhasználásával.

Hasonló szemléletmódon alapul a sorozat H. Varga Márta szerkesztette *Magyar grammatika funkcionális megközelítésben: Elmélet és gyakorlat* című kötete. A munka tíz nagyobb fejezetének mindegyikét egy-egy elméleti áttekintés és az ahhoz kapcsolódó feladatsor egysége alkotja. Az elméleti részek H. Varga Márta, a gyakorlatok egyetemi hallgatók munkái. A fejezetek többsége nem a nyelvi formák irányából, hanem a jelentések, kifejezendő funkciók oldaláról (helyviszonyok, részeshatározói jelentés, birtoklás, valamivel való ellátottság, hiány, ellentét, passzív jelentésű szerkezetek) közelíti meg témáját, ezek alapján fordítva figyelmét a lehetséges nyelvi kifejezőeszközökre. A további néhány fejezet viszont éppen egyes konkrét kifejezőeszközökhöz (*van*, feltételes és felszólító mód) rendelt különböző funkciók áttekintését nyújtja. A választott témakörök, mint látható, itt is a magyar mint idegen nyelv tanulása során kiemelt figyelmet érdemlőek közül kerültek ki.

Önálló feldolgozást kapott a sorozatban a magyar szókészlet és a szótárban bemutatása. Fóris Ágota *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek* című kötete az elsősorban a magyar nyelvészeti képzés alapozó szakaszából ismerős, a magyart idegen nyelvként tanulók és oktatóik számára ugyancsak fontos témakörök összefoglalását adja. Mindenekelőtt elhelyezi a két egymással összefüggő nyelvészeti részdiszciplínát a (nyelv)tudományon belül. Tisztázza a lexikológia alapfogalmait, bemutatja a szótárak alapvető típusait, a szótári struktúrát, valamint szempontokat ad a szótárelemzésekhez. Külön fejezetekben szól a szótárkészítés és a szótárhasználat gyakorlati kérdéseiről, illetve – a kiadványsorozat profiljának megfelelően – a tanulói szótárakról és a mai magyar nyelv fontosabb köznyelvi szótáraitól. A kötet, nagyon is indokoltan, nem feledkezik el az egyre fontosabbá váló elektronikus szótárak, illetve adatbázisok területéről, jellemzőbb képviselőiről sem.

A leíró nyelvészeti stúdiumok képviselői mellett két, jellegében és tartalmában egymást is kiegészítő magyar nyelvtörténeti témájú kötet kapott helyet a sorozatban. Oszko Beatrix *Nyelvtörténet dióhéjban* című munkája azt hangsúlyozza, hogy a nyelvtörténeti ismereteket a mai magyar nyelvi jelenségek magyarázatában is jól lehet hasznosítani, ezek ugyanis egy-egy különösnek, rendhagyónak, szabálytalannak tűnő jelenség, forma kapcsán – a MID tanulói-ban nemritkán – felmerülő kérdés megválaszolásában segíthetnek. A kötet első fele mindenesetre a nyelvtörténetről, a nyelvi változásról, a magyar nyelvtörténet megismerését szolgáló forrásokról ad áttekintő képet. A második fele pedig a tágabb értelemben vett hangtörténet, a szó- és szókészlettörténet, továbbá a helyesírás-történet körébe nyújt némi, jól megválogatott példákkal illusztrált, a nyelv (ti. a beszélőközösség) művelődéstörténeti hátterét itt is fel-felvillantó betekintést. Az egyes fejezeteket záró *Miért jó ezt tudni?* és *Kérdések a fejezethez* alfejezetek ugyancsak jól jellemzik a kötet gyakorlatias megközelítésmódját.

Hasonlóképpen, az egyes nyelvi jelenségek okait feltáró, a leíró nyelvészeti ismereteket kiegészítő tudás szempontját képviseli H. Varga Márta *Rendhagyó nyelvtörténet* című munkája. E kötet egyrészt tartalmi hangsúlyait tekintve tér el az imént említett kiadványtól. Témáját ugyanis, szerzőjének elsődleges érdeklődését követve, legnagyobb részben a morfoszintaktikai (az alaktan és mondattan területét érintő) problémák tárgyalása adja, míg kisebb részét a szófajtan, a hangjelölés (helyesírás) és – további ízelítésképpen – a nyelvrokonság és a tipológiai rokonság kérdésköre alkotják. Másrésztől azonban, éspedig az egyből szembe-tűnő különbséget az jelenti, hogy – módszeres áttekintésre eleve nem törekedhetve – a szerző kérdés és felelet formájában vesz sorra harmincöt különböző, a magyar mint idegen nyelv órákon potenciálisan felmerülő problémát. Jellemző kérdései, a *Hogyan...? Miért...? Mikor...? Milyen...? Van-e...? Mire való...?* stb. a

felvetett témák szakmai érdekeltségét és a tanulói kíváncsiság megmozgatásának lehetőségeit egyszerre igazolják számunkra.

Fontos szerepet tölt be a sorozatban a Csontos Nóra és Dér Csilla Ilona által jegyzett, a nyelvhasználat kérdéskörével foglalkozó, funkcionális nyelvészeti szemléletű *Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában* című munka. A kötet a dinamikus jelentésképzés kutatására fókuszáló pragmatikát a különböző nyelvészeti diszciplínák „fölött” elhelyezhető szemléletmódként értelmezi. A kötet nagyobb részét az elméletibb jellegű fejezetek alkotják, melyek a nyelvi tevékenység általános jellemzését és vonatkozó összetevőit, elméleteit tárgyalják, de ezekben (valamint a kapcsolódó feladatokban) is külön figyelmet kapnak a MID szempontjából jellemzőbbnek számító kérdések. A további fejezetek a magyar nyelvhasználatra irányuló udvariasság- és beszédaktus-vizsgálatok (elutasítás, bók, kérés esetében alkalmazott, kulturálisan is meghatározott stratégiák) témakörét tárgyalják – melyek ismerete a sikeres magyar nyelvi kommunikáció feltétele, tehát tanítandó MID-es témakör –, valamint a nyelvtanulói kompetenciáknak, a pragmatikai kompetenciák hiányosságainak, illetve elsajátítandó szintjeinek témáit tekintik át.

A sikeres nyelvhasználat kulturális háttérismereteket, illetve idegen nyelv esetében interkulturális kompetenciák elsajátítását is igényli. Ezeknek, illetve nyelv és kultúra integrált oktatásának összetevőit, lehetőségeit és szempontjait mutatja be gazdagon Holló Dorótya *Kultúra és interkulturalitás a nyelvórán* című sorozatbeli munkája. A kötet a kulturális ismeretek széles köréből a nyelvi vonatkozású témákra összpontosít: említésszerűen a szókincs, kicsit bővebben a szövegalkotás, legrészletesebben pedig a beszéd- és viselkedéskultúra különböző – többek közt a pragmatikával érintkező – területeire. Az egyes fejezetekben felbukkanó kérdések, feladatok, ötletek mellett a kötetzáró fejezet két, táblázatos formában áttekinthető, gyakorlatias ötletgyűjteménye is az adott témák gyakorlati feldolgozásához nyújt komoly segítséget. A munka elméleti és szemléleti megalapozásként, illetve gyakorlatias segédeszközként egyaránt segítheti a magyar mint idegen nyelv, illetve más idegen nyelvek oktatásának érdekesebbé és motiválóbbá tételét is.

A sorozat további kötetei még hangsúlyosabban, illetve kifejezetten a módszertani kérdéseket állítják figyelmük középpontjába. Közülük a Nádor Orsolya szerkesztésében megjelent *Régebbi és újabb nyelvoktatási módszerek* a legnagyobb ívű és egyúttal legterjedelmesebb munka a sorozatban. Több szerző – korábban jórészt másutt egyébként már megjelent – tudománytörténeti jellegű, illetve elemző írását gyűjti össze és szervezi egységgé. Bárdos Jenő, Lux Gyula, Medgyes Péter és Nádor Orsolya több, mások egy-egy tanulmánnyal

szerepelnek a kötetben, melynek fő fejezetei a 18. század végéig terjedő időszak, a 19. század, illetve a 20. század több módszerét, illetve kapcsolódó gondolkodásmódját szándékoznak bemutatni. A történeti ív Bárdos Jenő több évszázadot átfogó nagyobb tanulmányától, illetve Comenius kapcsolódó írásától kezdve a 20. század utolsó harmadát jellemző kommunikatív irányzat, valamint a posztkommunikatív idegennyelv-oktatás, illetve az együttműködésen alapuló feladatok, azaz a csoport- és pármunka témaköréig terjed.

A magyar mint idegen nyelv tanárok gyakorlati munkájának módszeres áttekintésére vállalkozik Dóla Mónika *Módszertani útmutató a magyar nyelv tanításához* című kötete. A magyar, illetve a magyar mint idegen nyelv oktatásával kapcsolatos nyelvpedagógiai alapelvek, szempontok, illetve a tanítási-tanulási folyamat egyes szakaszaihoz kapcsolódó módszertani megfontolások, javaslatok képezik a kötet anyagát. Első fő fejezete a magyartanítás kontextusát és összetevőit, további fejezetei pedig a módszertanát tárgyalják: a tanítás megtervezésének kérdéseit, a tanórán megjelenő nyelvi tartalmakhoz kapcsolódó módszertani eljárások és az egyes nyelvi készségek fejlesztésének témakörét, az óravezetés lehetséges problémáit, s végezetül a mérési, értékelési szempontok, feladatok kérdéskörét. A nagyobb fejezetek élén az adott téma feldolgozását előkészítő kooperatív feladatok, a kisebb fejezetek végén pedig ellenőrző jellegű kérdések állnak. A didaktikai témák tárgyalását a szerző természetesen konkrét minták, példák bemutatásával kíséri a megfelelő fejezetekben.

Önálló kötetet kapott a sorozat keretében a magyar kiejtés, és ugyanígy az írás és olvasás oktatásának problematikája, illetve gyakorlatias szemléletű feldolgozása. Gyöngyösi Livia, Kampó Ildikó és M. Pintér Tibor közös munkája, *A magyar kiejtés tanítása* egyaránt foglalkozik a témakör fontosságának kérdésével, elméleti vonatkozásaival és módszertanával; ezek kapcsán a kiejtést befolyásoló tényezőknek, a hallásértéssel és a helyesírással való összefüggéseknek, a hibajavításnak, illetve a kiejtés fejlesztésének kérdéseivel, különböző módszereivel. Az egyes fejezetekhez kapcsolódó feladatok, gyakorlatok itt kivételesen nem követik, hanem éppen hogy felvezetik az egyes témaköröket. A kötetben esettanulmány jelleggel kapott helyet – a kiadványsorozat elkészültének háttéréből adódóan – az ukránnyelv-tanulók körében speciálisan jellemző hibák, illetve a kapcsolódó típusfeladatok, gyakorlatok bemutatása.

Schmidt Ildikó *A magyar írás és olvasás tanítása – Az alfabetizálás folyamata* című munkája ugyancsak egyaránt vezet be a feldolgozott témakör elméletébe és gyakorlatába. Bevezetéképpen tárgyalja az olvasás, valamint az írás pszicholingvisztikai hátterét és összetevőit, illetve modelljeit. Külön fejezetben tér ki – e sorozat keretei közt különösen indokoltan – az alfabetizálás, azaz a

latin betűs ábécét nem ismerők (illetve írni-olvasni nem tudók) írás- és olvasás-tanításának témakörére, s egyúttal a magyar esetében felmerülő sajátosságaira. További fejezetekben szól a kötet a különböző olvasási technikák és a szövegértés, valamint az írás és a szövegalkotás fejlesztésének lehetőségeiről. E két utóbb említett, tartalmuk szerint szorosabban egymás mellé állítható munka is jól példázhatja egyébként – mint a földrajzi nevekkal és a személynevekkel kapcsolatos feladatokban láthatjuk –, hogy a különböző, szűkebb és tágabb értelemben vett, akár a legalemibb szintekre vonatkozó nyelvi, illetve a kulturális ismeretek együttesen találják meg helyüket a MID oktatásában.

Az érdekes, motiváló és hatékony nyelvtanulást segítheti – többféle nyelvtanulói csoport esetében, gyermekektől a felnőttekig egyaránt – a tágabb értelemben vett nyelvi játékok alkalmazása. Ezek területére nyújt ötletekben és konkrét példákban gazdag betekintést Kovács Tünde *Nyelvi játékok* című munkája (mely jellemző módon a sorozat egyetlen színesben nyomtatott darabja). A kötet mindenekelőtt bevezeti olvasóját a nyelvi játékok jellemzőinek, a nyelvi készségeknek, a tanulási és tanulói típusoknak a témaköreibe. A további fejezetek a játékok fő típusai köré szerveződnek; egyrészt a hagyományosabb: mozgásos, társas-, kártya-, illetve gyerekjátékok típusai szerint, másrészt a napjainkban elterjedt vagy terjedő gyakorlatok: az infokommunikációs eszközök, illetve a gamifikáció felhasználása alapján kerülve egymás mellé. Arról sem feledkezik el a szerző, hogy szempontokat és ötleteket adjon a csoportbontások vagy éppen a differenciálás megvalósításához. Az ismertett játékok különböző készségek, illetve területek fejlesztésében alkalmazhatók, s mintákat és kedvet adhatnak az olvasónak különböző ismert, népszerű játékoknak a nyelvtanításban való felhasználására, de hasonló módszerek, játékok kreatív megalkotására is.

Kifejezetten a fiatalabb korosztályok magyar mint idegen nyelv oktatásához nyújt segítséget, illetve háttérrel Schmidt Ildikó és Nagyházi Bernadette *Magyar nyelv-tanítás gyermekeknek* című kötete. A feldolgozás bemutatja a nyelvtanítás-nyelvtanulás komplex modelljének tényezőit és működését a gyermekkorú nyelvtanulók esetében, kitér a kapcsolódó kompetenciák kérdéskörére, s külön fejezetekben szól a vonatkozó célcsoportokról és oktatási színterekről, illetve a rendelkezésre álló – és a még lehetséges, javasolható – tananyagok köréről. Külön fejezetek tárgyalják az óvodáskorú és az iskoláskorú nyelvtanulók nyelvi fejlesztésének, valamint a kisiskolások és tizenévesek oktatásában figyelembe veendő különbségeknek a kérdéseit. További, önálló fejezetben fordít kiemelt figyelmet, nem vállalkozhatván a teljes körű feldolgozásra, a kommunikatív kompetencia fejlesztését szolgáló egyes módszertani alapelvek és lehetőségeik bemutatására, példázására. Tekintve, hogy a MID módszertanának szakirodalma

összefoglalóan és speciálisan a fiatalabb korcsoportokkal kevésbé foglalkozik, a jelen áttekintés e szempontból is hasznos tagját képezi e sorozatnak.

A nyelvtanárok oktatói munkájában ugyancsak fontos gyakorlati feladat képezi a témáját a *Mérés és értékelés: magyar mint idegen nyelv* című kötetnek, M. Pintér Tibor és Wéber Katalin munkájának. A kiadvány egyaránt szól a nyelvtudás fogalmáról, a szakszerű nyelvi mérés és értékelés különböző aspektusairól, típusairól, továbbá a nyelvvizsgáztatás magyarországi gyakorlatáról, a magyar mint idegen nyelv mérésével kapcsolatos vizsgák (érettségi vizsga, illetve akkreditált nyelvvizsgák) tartalmáról, szabályozottságáról. Külön fejezet tárgyalja a nyelvi mérésben gyakran használt tesztek kérdéskörét, a tesztfejlesztés szempontjaival együtt. Nagy részletességgel és módszeresen ismerteti, illetőleg példázza a kiadvány a nyelvi mérés lehetséges gyakorlatait a pécsi központú ECL magyar vizsga kapcsán. A kötet a Közös Európai Referenciakeret (KER) szempontjaival, azaz az általa meghatározott kompetenciák mérésének kérdéseivel zárja a témakör tárgyalását.

Az ismertetett, s a jövőben remélhetőleg még tovább bővülő kiadványsorozat hozzáértő szerzőgárdával, sokoldalúan, az elméleti és a gyakorlati vonatkozásokat egyaránt szem előtt tartva dolgozza fel a magyar mint idegen nyelv (illetve környezet- vagy származásnyelv) oktatásának különböző részterületeit, módszertani kérdéseit. A sorozat számos kötete ugyanakkor a magyartanárok, valamint a más nyelveket oktató pedagógusok számára is jól hasznosítható tartalmakkal rendelkezik, így az ő figyelmükbe is teljes joggal ajánlható.